

अपंग विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन यांचे विश्लेषणात्मक अध्ययन.

किरण बालाजी रघाताटे

६, सिध्दीविनायक कॉलनी
आनंदवन चौक वरोरा,
जि. चंद्रपूर ४४२९१४

प्रा. पी. एस. माकडे

जनता शिक्षण महाविद्यालय चंद्रपूर

अपंगत्व ही कल्पना बरीचशी समाजाच्या दृष्टिकोनावर अवलंबून आहे. शारीरिक अपंगत्वामुळे काही बाबतीत असमर्थता येते, परंतु माणसाच्या व्यक्तिमत्वात विकृती निर्माण होत नाही. अपंग माणूस म्हणजे आपल्यापेक्षा वेगळा आहे कमी दर्जाचा आहे हे मानण्याला काहीच आधार नाही.

अपंगाच्या वाढीकडे लक्ष देवून त्यांना स्वावलंबी करणे कठीण आहे तसेच त्यांचे पुनर्वसन करणे एक वेळ शक्य आहे परंतु त्यांना साक्षर (सुशिक्षित) करणे ही फार मोठी समस्या शासनापुढे आहे. अपंगाच्या शिक्षणाबाबत भारतामध्ये विसाव्या शतकात सुरुवातीला काही ठिकाणी प्रयत्न झाले. यामध्ये सार्जन्ट प्लॅन १९४४ मध्ये शिक्षणविषयक योजना तयार करण्यात आली कोठारी कमिशनमध्ये अपंगाच्या शिक्षणाबाबत शिफारशी करण्यात आल्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ मध्ये शिफारशी केल्या.

अपंगाची तीन भागामध्ये विभागणी केली जाते. शारीरिकदृष्ट्या अपंग, मानसिकदृष्ट्या अपंग व सामाजिकदृष्ट्या व्यंग. शारीरिकदृष्ट्या अपंगामध्ये अस्थि व्यंग, अंध व मुक – बधिर असे प्रकार पडतात मानसिकदृष्ट्या अपंगामध्ये मनोदौर्बल्य (बुद्ध्यांकावरून) त्याची विभागणी केली जाते तसेच सामाजिकदृष्ट्या व्यंगामध्ये अनाथ व टाकून दिलेली मुले यांचा समावेश होतो

अपंग विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक सोई-सुविधा आहे त्या अशा – अपंगांना शिक्षण व प्रशिक्षण देणाऱ्या शासकीय संस्था आहे. स्वयंसेवी संस्थामार्फत चालविण्यात येणाऱ्या संस्थेमधून अपंगांचे शिक्षण व प्रशिक्षण केले जाते. शालेय शिक्षणासाठी अपंग विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती दिली जाते. अपंग विद्यार्थ्यांना कृत्रिम अवयव व साधने पुरविली जातात. गुणवत्ताधारक अपंग विद्यार्थ्यांचा गौरव केला जातो. अपंगांसाठी केंद्र व राज्यशासनाच्या योजना आखल्या आहे.

संशोधन समस्या

अपंग विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन यांचे विश्लेषणात्मक अध्ययन

कार्यात्मक व्याख्या

प्रस्तुत संशोधनातील महत्वपूर्ण संज्ञाच्या कार्यात्मक व्याख्या पुढील प्रमाणे –

१. **अपंग** – ज्या विद्यार्थ्यांना अध्ययन करित असतांना यश मिळविण्यात विशिष्ट व्यंगामुळे अडथळ निर्माण होण्याची शक्यता असते अशा विद्यार्थ्यांना अपंग विद्यार्थी म्हणतात.

२. **अभिरूची** — ज्या गोष्टीबद्दल आपणास आपुलकी वाटते त्या बदलची भावना म्हणजे अभिरूची ही आपल्या प्रेरणा, गरजा इत्यादीशी निगडीत असते.
३. **सामाजिक समायोजन** —सामाजिक समायोजन ही एक प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेद्वारा व्यक्ती—व्यक्ती, व्यक्ती — समुह तसेच व्यक्ती — सांस्कृतिक घटक यात समाधानकारक असे संबंध प्रस्तापित केले जातात. या प्रक्रियेला सामाजिक समायोजन म्हणतात.

उद्दिष्टे

१. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक अभिरूची अभ्यासणे व मुलामुलींच्या शैक्षणिक अभिरूचीची तुलना करणे.
२. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या विद्यार्थ्यांचे सामाजिक समायोजन अभ्यासणे व मुलामुलींच्या सामाजिक समायोजनाची तुलना करणे.
३. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजनाचा संबंध अभ्यासणे.
४. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलींची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजनाचा संबंध अभ्यासणे.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा

१. प्रस्तुत संशोधन प्राथमिक स्तरावरील अपंग विद्यार्थ्यांपुरते मर्यादित आहे.
२. प्रस्तुत संशोधन हे अपंग विद्यार्थ्यांमधील अंध विद्यार्थ्यांपुरते मर्यादित आहे.
३. प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष चंद्रपूर जिल्हयातील अंधत्वाने अपंग विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित राहिल.

जनसंख्या व न्यादर्श

प्रस्तुत संशोधनात चंद्रपूर जिल्हातील १३ प्राथमिक शाळेतील सर्व अपंग विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. चंद्रपूर जिल्हयातील एकूण पाच शाळेतील विद्यार्थ्यांची निवड यादृच्छिक पध्दतीने करून त्यामधील एकूण २०० विद्यार्थ्यांचा समावेश न्यादर्शामध्ये केला.

संशोधनाची साधने

१. प्रस्तुत संशोधनात १) शैक्षणिक अभिरूचीचे मापन करण्यासाठी डॉ. एस. पी. कुलश्रेष्ठ (नॅशनल सायकॉलॉजिकल कॉरपोरेशन, कचेरी घाट, आग्रा) यांनी प्रमाणित केलेली चाचणी वापरली आहे. या चाचणीचे वैधता गुणक ०.७८ आहे.

२. अपंग विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक समायोजनाचे मापन करण्यासाठी डॉ. हरमोहन सिंग यांची समायोजन मापिका (आग्रा सायकॉलॉजिकल रिसर्च सेल, तिवारी कोठी. बेलगंज आग्रा) वापरली आहे या चाचणीची विश्वसनीयता ०.९३ आहे.

सारणी क्र.१

चल	गट	विद्यार्थी संख्या	मध्यमान	प्रमाण विचलन	t मुल्य	सार्थकता
शैक्षणिक अभिरूची	मुले	६०	८.१८	१.३७	२.३२	०.०५ स्तरावर सार्थक आहे
	मुली	४०	८.८३	१.४०		
सामाजिक समायोजन	मुले	६०	४.९७	१.५५	१.५३	दोन्ही स्तरावर सार्थक नाही
	मुली	४०	५.४३	१.४७		

$N = 100, df = 100-2 = 98$

सारणी क्र. १ वरून असे लक्षात येते की अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या गटाचे मध्यमान ८.१८ असून मुलींच्या गटाचे मध्यमान ८.८३ आहे. तसेच अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या गटाचे प्रमाण विचलन १.३७ असून मुलींच्या गटाचे प्रमाण विचलन १.४० आहे. अर्थात अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या व मुलींच्या शैक्षणिक अभिरूचीस विचलनशिलता दिसून येते.

t मुल्याचे परिगणन केले असता ते २.३२ असल्याचे दिसून येते. कोष्टकानुसार अंधत्वाने अपंग मुले व मुलीतील प्राप्तांकाच्या मध्यमानातील फरक सार्थक असण्याकरिता अर्थात ०.०१ स्तरावर t चे मुल्य $df = 98$ करिता २.६३ किंवा त्यापेक्षा अधिक व ०.०५ स्तरावर १.९८ किंवा अधिक असावे लागते t चे प्राप्त मुल्य २.३२ आहे व ते ०.०१ स्तरावरील सारणी मुल्यापेक्षा कमी व ०.०५ स्तरावरील सारणी मुल्यापेक्षा जास्त आहे. अर्थातच वरील परिकल्पना ०.०५ स्तरावर सार्थक आहे म्हणजे परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. म्हणजे प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या व मुलींच्या शैक्षणिक अभिरूचीमध्ये फरक आहे. तसेच असे लक्षात येते की अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या गटाचे मध्यमान ४.९७ असून मुलींच्या गटाचे मध्यमान ५.४३ आहे. तसेच मुलांच्या गटाचे प्रमाण विचलन १.५५ असून मुलींच्या गटाचे प्रमाण विचलन १.४७ आहे.

t मुल्याचे परिगणन केले असता ते १.५३ असल्याचे दिसून येते t मुल्य कोष्टकानुसार अंधत्वाने अपंग मुले व मुलीतील प्राप्तांकाच्या $df = 98$ करिता २.४३ किंवा त्यापेक्षा अधिक ०.०५ स्तरावर

१.९८ किंवा त्यापेक्षा जास्त असावे लागते t चे प्राप्त मुल्य १.५३ आहे. व ते दोन्ही गटातील सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे अर्थात वरील परिकल्पना स्वीकृत करावी लागेल

प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या व मुलींच्या सामाजिक समायोजनामध्ये फरक आढळून येत नाही.

सारणी क्र. २

अ.क्र	चल	विद्यार्थी संख्या	r मुल्य	सार्थकत
१	शैक्षणिक अभिरूची	६० मुले	०.११	दोन्ही स्तरावर सार्थक
२	सामाजिक समायोजन			
३	शैक्षणिक अभिरूची	४० मुली	०.१९	दोन्ही स्तरावर सार्थक नाही
४	सामाजिक समायोजन			

$$N = 60, df = 60 - 2 = 58$$

$$N = 40, df = 40 - 2 = 38$$

वरील सारणीच्या निरीक्षणावरून असे लक्षात येते की प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन क्षमता यांचे सहसंबंध मुल्य ०.११ आहे स्वाधीनता मात्र ५८ करीता r चे सारणी मुल्य ०.०१ स्तरावर ०.३२५ व ०.०५ स्तरावर ०.२५० असल्याचे आढळून येते r चे प्राप्त मुल्य व सारणी मुल्यांचे निरीक्षण केल्यास असे आढळून येते की r चे प्राप्त मुल्य r च्या दोन्ही स्तरावरील सारणी मूल्यापेक्षा कमी आहे. म्हणजे वरील परिकल्पना सार्थक नाही म्हणजे परिकल्पना स्वीकृत करावी लागेल. तसेच प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलींची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन क्षमता यांचे सहसंबंध मुल्य ०.१९ आहे स्वाधीनता मात्र $df = 38$ करीता r चे सारणी मुल्य ०.०१ स्तरावर ०.३९३ व ०.०५ स्तरावर ०.३०४ असल्याचे आढळून येते r चे प्राप्त मुल्य दोन्ही सारणी मुल्य पेक्षा कमी आहे अर्थातच वरील परिकल्पना सार्थक नाही म्हणजे परिकल्पना स्वीकृत करावी लागेल.

प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलींची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन क्षमता यामध्ये सहसंबंध आढळून येत नाही.

- प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या शैक्षणिक अभिरूचीमध्ये फरक आढळून येतो.
- प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांच्या व मुलींच्या सामाजिक समायोजनामध्ये फरक आढळून येत नाही.

३. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलांची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन क्षमता यामध्ये लक्षणीय सहसंबंध आढळून येत नाही.
४. प्राथमिक स्तरावरील अंधत्वाने अपंग असलेल्या मुलींची शैक्षणिक अभिरूची व सामाजिक समायोजन क्षमता यामध्ये लक्षणीय सहसंबंध आढळून येत नाही.

संदर्भ ग्रंथ सुची

१. पंडित, रं. वि (२००६) शैक्षणिक मानसशास्त्र नागपूर, पिंपळापुरे अँड क. पाब्लिशर्स
२. पारसनीस, व. रा. (१९९६) प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र पुणे नूतन प्रकाशन
३. भिंताडे, वि. रा. (१९९४) शैक्षणिक संशोधन पध्दती पुणे, नित्य नूतन प्रकाशन

